

Varolmakla Özgürlük Arasında...

Dr. Emre Erdoğan

Siyaset felsefesi öğrencilerinin özgürlüğü tanımlamalarının ve toplumsal tartışmalarının, aslında insanla doğa arasındaki ilişkiye dair çok basit bir soruya verdikleri yanıtla doğrudan ilişkili olduğunu düşünüyorum: Eğer hiçbir toplumsal kısıt olmasaydı, insanlar sınırsız özgürlüklere sahip olsalardı, dünya nasıl bir yer olurdu? Özgürlüklerimizi kısıtlayan otoritenin yokluğundaki dünya tasavvuru, özgürlüklerin neden ve ne derece kısıtlanması gerektiğinin dolaysız bir tanımını yapmamızı sağlar.

"Eğer toplumsal bir otorite olmasaydı ve sınırsız özgürlüklere sahip olsaydık, nasıl bir dünyada yaşardık" sorusuna verilen yanıtları kabaca ve dışarıda kayda değer bir "sınıflanamaz" kategorisi bırakarak sınıflamak mümkün: Bazı düşünürlere göre içgüdülerin yönlendirilen insanları başı boş bırakırsanız birbirlerini öldürürler, mallarını gasp ederler ve kanunsuz bir düzensizlik yaşama hakim olur. Dolayısıyla, insanların bir toplum olarak bir arada yaşayabilmeleri için, onları "içgüdülerine" teslim olmaktan alıkoyacak otoritelere ihtiyacımız bulunur. Cezalandırma korkusu, insanları suç işlemekten ve toplumsal düzeni bozmaktan koruyacaktır. Hobbes'un *"insan insan için kurttur"* cümlesinde vecizleşen bu yaklaşım, toplumsal düzeni korumak için "Leviathan" adını verebileceğimiz çok kollu ve her şeyi kontrol eden bir toplumsal otoriteyi, yani Devlet'i gerektirir. Eflatun, Hobbes, Rousseau, Macchiavelli ve belki de Marx bu birinci kategoride sayabileceğimiz düşünürler.

İkinci kategori ise insan doğası hakkında çok daha iyimser bir varsayıma sahip: İnsanlar, devletin ve toplumun olmadığı zamanlarda da gül gibi geçinip gidiyorlardı. Ancak aralarından bazıları, sayısız nedenden dolayı devlet öncesi toplumsal düzene tehdit oluşturmaya başladıklarında; bireylerin özgürlüklerinin bir kısmından feragat ederek toplumun zarar görmesini engelleyecek bir toplumsal otorite oluşturmaları kaçınılmazdır. Locke, Mill ve Bentham gibi "faydacı" düşünürleri bu kategoride toplayabiliriz. Bu iyimser

kategorinin mottosu ise budur: *"Benim özgürlüğüm senin özgürlüğünün başladığı yerde biter"*.

Bu iki yaklaşım bizim özgürlük konusundaki tartışmamız açısından da aydınlatıcı. Birinci yaklaşım özgür olmamızın bizim için daha iyi olacağını, kanun ve düzenin sınırlamaları olmadan kaos ortamında varolamayacağımızı söylemekte. İkinci yaklaşım ise özgürlüğümüzün bir kısmından kendimizin vazgeçtiğimizi ve toplumsal otoriteye devrettiğimizi; bu feragatten istersek dönebileceğimizi, bizim bireysel irademizin özgürlüğümüzün yegane sınırlayıcısı olduğunu söyler. Eğer toplumsal otorite, bizim özgürlüğümüzün feragat ettiğimizden daha fazlasına müdahale ediyorsa, haddini aşmaktadır ve sınırları çerçevesine döndürülmelidir.

Doğal olarak toplum öncesi insanın bu siyah ve beyaz tasvirlerinin arasında grinin mebzul miktarda tonları mevcut. Bu gri tonlar arasında bir tanesinin bizim için çok öğretici olacağını düşünüyorum: Oyun Teorisi ve "İşbirliğinin Gelişimi" yaklaşımı...

Özellikle John Nash'ın yaşamını anlatan "Akıl Oyunları" filminden sonra daha da popülerleşen Oyun Teorisi, aktörlerin –bireylerden devletlere; şirketlerden sporculara kadar- çeşitli durumlardaki etkileşimlerini o aktörlerin motivasyonlarını göz önünde tutarak çözümlenmeyi amaçlar. 1950'lerde RAND Corporation tarafından geliştirilen Oyun Teorisi'nin en bilinen örneği "Tutuklunun İkilemi", bireylerin birbirleriyle işbirliği yapmaktansa tek başlarına davranmayı tercih ettiklerini gösterir. Diğer oyuncuların işbirliğine gidip gitmeyeceği belirsiz olduğundan, herkesin kendi "özgür" konumunu ve işbirliği sonucunda feragat edeceklerini koruması daha akılcı gözükür. Bu bakış açısından, toplumsal öncesi birey özgürlüklerinden vazgeçerken; diğerlerinin feragat etmemeleri sonucunda zarara uğrayacaktır, bu nedenle işbirliğine gitmek için kayda değer bir motivasyonu bulunmaz. Dolayısıyla, yukarıda bahsedilen her iki yaklaşımda da görüldüğü gibi bir toplumsal otorite bireyleri işbirliğine itecek ve toplumsal yaşamı gerçekleştirilebilir kılacaktır. Toplumsal yaşam için özgürlüklerden vazgeçmek kaçınılmazdır.

Oysa, Robert Axelrod tarafından geliştirilen "İşbirliğinin Gelişimi" yaklaşımı bu soruya Oyun Teorisi perspektifinden de farklı bir yanıt veriyor. 1984'te yayınladığı "Evolution of

Cooperation” adlı kitap bugüne kadar 2500’den fazla bilimsel referans aldı ve kayda değer bir tartışmaya öncü oldu. Axelrod, “Tutuklunun İkilemi” benzeri ancak tekrarlanan bir oyun kurup farklı stratejileri bir yarışma çerçevesinde karşılaştırdı. Karşılaşması, 62 farklı strateji arasında; “Tit for Tat” adı verilen ve *"rakip oyunbozanlık yapana kadar işbirliğine git, oyunbozanlığını bir sonraki oyunda oyunbozanlıkla cezalandır, sonra yine işbirliğini sürdür"* olarak özetlenen basit strateji kazandı. Axelrod, bu sonuçtan yola çıkarak gerek insanlar gerekse de diğer canlı varlıklar arasında “evrimden” kazançlı çıkabilmenin; yani “varolabilmenin” en önemli yolunun bu tür işbirliğine yönelik davranmak olduğunu savundu. Başka bir deyişle, *Tutuklunun İkilemi* oyununun ilk bakışta gösterdiği gibi insanlar için en iyi strateji kendi çıkarını maksimize edecek şekilde işbirliğinden kaçmak değil, işbirliğine giderek ortalama kazancı maksimize etmektir.

“İşbirliğinin Gelişimi” yaklaşımını özgürlük sorunsalına taşıdığımızda, toplumsal öncesi insanın işbirliğine yani özgürlüklerini toplumsal yaşamın getirileri uğruna sınırlama eğilimi olduğunu söyleyebiliriz. Böylelikle insanın sınırsız özgürlük dönemi ikinci insanın doğmasıyla doğal olarak sona ermiş ve toplumsal yaşam başlamıştır. Liberalizmin öngördüğü egoist ve kendi çıkarlarını gözetken birey yaklaşımı ne yazık ki gerçekçi değil.

Son dönemde yayınlanan bir dizi çalışma, bireyselliğin ön planda olduğu toplumların kayda değer sorunlarla karşılaştıklarını gösteriyor. ABD, İngiltere gibi bireysel özgürlüklerin temel değer olduğu toplumlarda bireylerin toplumdan koptukları, komşularıyla, dinsel ve da toplumsal cemaatleriyle girdikleri etkileşimlerin gittikçe azaldığını; bunun sonucu olarak da gerek ülkelerin gerekse de firmaların rekabet güçlerini belirleyen sosyal sermayenin ve toplumsal güven derecesinin gittikçe eridiği söyleniyor. Bu ülkelerde sosyal sermayenin güçlendirmesi için neler yapılması gerektiği entelektüel gündemin önemli bir kısmını işgal etmekte...

Ülkemiz gibi pederşahi bir devlet geleneğinden gelen, sivil toplumun ve bireysel özgürlüklerin gelişmiş olmadığı bir ortamda; devleti olması gereken sınırlara itmek ve vatandaşlara bireyselliklerini geri vermek büyük öncelik taşıyor gibi gözüküyor. Ancak hızlı modernleşmeden dolayı kayda değer bir tehdit ile karşılaşan toplumsal sermayenin erimesini engellemek ve bireylerin doğal motivasyonları olan işbirliğine eğilimlerine ket

vurmamak amacıyla; toplumsal tasavvurun liberalizm haricindeki olanaklara da açık olması gerekmekte

Not: Axelrod'un bu çalışması için internette kolayca bulunacak bir kaynak: Robert Hoffmann "Twenty Years On: The Evolution of Cooperation Revisited", <http://jass.soc.survey.ac.uk/3/2/forum/1.html>